

Список використаної літератури

1. В Україні стало більше банд, но они «потеряли хватку». *Газета «Сегодня»*. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/v-ukraine-stalo-bolshe-band-1155152.html> (дата звернення: 10.09.2019)
2. Количество интернет-пользователей в Украине продолжает сокращаться – ИнАУ. *Finance.ua*. URL: <https://news.finance.ua/ru/news/-/438725/kolichestvo-internet-polzovatelej-v-ukraine-prodolzhaet-sokrashhatsya-inau> (дата звернення: 10.09.2019)
3. Мастерова Ю.И. Политическая активность российской молодежи в условиях распространения информационных технологий: дис. ... к-та полит. наук: 23.00.02 / Москва, 2009. 186 с.

Щербина Сергій Степанович

кандидат соціологічних наук, доцент
кафедра соціальної роботи та психології
НУ «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна
sergshcherbina70@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9211-1773>

ТИПИ ЕЛІТОГЕНЕЗУ: ЦИРКУЛЯЦІЯ, ЗМІНА, ТРАНСФОРМАЦІЯ

Досвід посткомуністичного переходу країн пострадянського простору дозволив вченим визначити причини, які заважають успішності демократизації: відсутність демократичних, ринкових, правових інститутів і цивільного суспільства. Але особливо гострою проблемою є відсутність компетентних, підготовлених і відповідальних еліт, здатних подолати вказані перешкоди. А це, у свою чергу, залежить від генези еліт, яка може реалізовуватися в різних формах.

У соціології процеси, які символізують генезу еліт, визначаються як: зміна, трансформація, а також ротація і циркуляція еліт. Всіма цими термінами позначаються зміни, які відбуваються з елітою як з групою. При цьому кожен з процесів, що позначаються цими термінами, має свою специфіку.

Зміна еліт – це скидання колишньої еліти і прихід до влади контреліти. Як правило, скидання колишньої еліти є наслідком революційних перетворень, переходу влади з рук одного класу в руки іншого класу. Зміна еліт – це корінна, якісна зміна еліти, зміна соціально-класової бази еліти.

Зміна або, як вважав за краще говорити Парето, циркуляція еліт найчастіше зв'язана, по думці ученого, з кризовими циклами. «Циркуляція еліт» — це чи не основний прояв життєдіяльності суспільства. Але справа не тільки в зміні лисиць левами, рантє спекулянтами, або навпаки. На думку Парето, історія – це арена постійної боротьби еліт за владу. З міркувань Парето витікає, що головною рушійною силою процесу «циркуляції еліт» є воля до влади молодшої і енергійнішої еліти.

«Циркуляція еліт» є непорушним законом суспільного життя і визначається комбінаціями «залишків» (резидуїв) у правлячого шару. Кожен тип еліт

володіє лише обмеженими перевагами і не задовольняє всім вимогам, необхідним для керівництва і управління суспільством, тому збереження соціальної рівноваги вимагає постійної зміни еліт, здійснюваної за допомогою насильства. Парето, описуючи циркуляцію еліт, підтверджує укорінену в соціологічній науці думку [2, с.307], згідно якій еліту описують самі представники еліти, задаючи, тим самим, параметри цієї групи. Сформовані представниками еліти соціальні теорії і історико-філософські учення, що обґрунтовують закономірність права еліт на владу, є лише засобом в боротьбі еліт і сприяють, на думку Парето, примушенню мас до покори.

Для того ж, щоб відбувалася зміна владних груп в постсоціалістичних країнах, необхідна наявність наступних умов:

1. Перш за все, обов'язковий такий чинник, як поява глибоких стійких «розломів» в старих правлячих групах і конфліктів між різними фракціями в номенклатурі (політичних елітах). Цей розлом може бути наслідком як структурних змін в суспільстві (індустріалізація, урбанізація, технічна революція, зміна соціальної структури), так і культурної динаміки (когортна і поколінческа динаміка політичної культури, зміна загального, включаючи статус міжнародного, культурного контексту), або базових культурних відмінностей (етнічних, територіальних і т.п.). Розломи і конфлікти пов'язані з довготривалими процесами. В цьому відношенні вони володіють певною інерційністю і не можуть бути припинені по «політичному велінню». Спочатку, будучи чинниками, сприяючими приходу певної групи до влади, в подальшому вони можуть діяти як підстави для дезинтеграції цієї еліти, закріплення роз'єданого її типу (Дж.Хіглі, М.Бертон). Специфічні історичні, культурні і кон-

текстуальні особливості можуть підсилювати або пом'якшувати дезинтеграційні процеси. Так, наприклад, в СРСР, на відміну від більшості центральноєвропейських країн, переговорні процеси були слабо вкорінені, а моральна і політична єдність була відсутня, що породило особливості формування нових владних груп [1, с.307].

2. Ще однією необхідною умовою є нездатність соціальних інститутів і, перш за все, держави захистити себе і запобігти своєму руйнуванню і захопленню. Це пов'язано з частковою аномією в суспільстві. Але можливо і навмисна провокація руйнування старого інституційного простору новою елітою. У подальшому нові еліти, що прийшли до влади, вже самі стикаються з проблемою часткової неіздатності політичних інститутів. Можливості, що відкриваються, по приватизації держави намагаються використовувати не тільки «основні переможці», але периферійні, зокрема, кримінальні групи.

3. Без делегітимізації старих правлячих груп і інституційних порядків привласнення влади неможливе. Економічні і соціальні проблеми можуть бути важливою прелюдією до делегітимізації, але часто контреліти, що рвуться до влади, застосовують спеціальні заходи по дискредитації старого режиму і пов'язаних з ним володарів. Наявність масової незадоволеності положенням в країні і нездатність правлячих груп його виправити може супроводжуватися масовою опозиційною активністю. У всіх соціалістичних країн в тому або іншому ступені протестні рухи були важливими складовими процесу перехоплення влади, виступаючи ресурсом контреліт.

Трансформація – ширше поняття, що не завжди включає зміну еліти контрелітою, але в обов'язковому порядку - радикальні перетворення усередині самої правлячої еліти, піднесення, прихід на лідируючі позиції нового угруповання усередині правлячої еліти або навіть іншого соціального шару.

Трансформація еліт, як вважають сучасні елітологи, пов'язана з кардинальною зміною її політичного курсу, зміною співвідношення різних груп і соціальних шарів усередині правлячої еліти, зміною методів рекрутування еліти, іноді – допуском в еліту певних представників контреліти. «Циркуляція» ж не конкретизує вказані моменти.

Не дивлячись на те, що досвід різних країн демонструє можливість альтернативних шляхів трансформації еліт, які згодом багато в чому визначають особливості цього процесу, можна виділити ряд загальних рис, властивих всім посткомуністичним державам.

По-перше, зміни в політичній системі в цих країнах, як правило, супроводжується посиленням ролі виконавчої влади, яка багато в чому визначає правила гри (в першу чергу, в питанні перерозподілу матеріальних і соціальних ресурсів). Цей факт зумовлює

посилення впливу представників виконавчої влади, а також тісне переплетення і взаємовплив політичних і економічних еліт (про цю тенденцію свідчать, наприклад, результати різних експертних опитів з виявлення ієрархії провідних політиків України).

По-друге, через відсутність сталих структур і норм, що регламентують поведінку політичних акторів і їх взаємовідношення, політична еліта посткомуністичних держав відрізняється більшою свободою дій, а в її діяльності посилюється значення неформальних чинників (особистих зв'язків і ін.) і неформальних процедур і практик (наприклад, закулісних інтриг).

По-третє, перехідний характер політичного розвитку визначає той факт, що для посткомуністичних суспільств характерна прискорена циркуляція еліт, підвищена внутрішня мобільність, загострення внутрішньоелітного суперництва.

Україна відноситься до тих посткомуністичних країн, яким характерне лише незначне оновлення еліти. Тут на місце колишніх лідерів прийшли представники середньої ланки номенклатури комуністичних часів. Для таких країн характерна низька динаміка складу політичної еліти, перспективи її значного оновлення надалі вельми обмежені. У зв'язку з цим деякі дослідники навіть висловлюють думку, що українська політична еліта не зазнала яких-небудь істотних змін до подій 2014 року.

Але цей факт сам по собі не є показником відсутності процесу демократизації конкретного суспільства. Так, Р. Міллс, кажучи про динаміку еліт, відзначав, що в сучасному суспільстві фактично відбувається не зміна старих еліт новими, а, швидше, переплетення нових елементів в еліті із старими[1].

На думку автора, не слід абсолютизувати структурну і функціональну варіативність зв'язків правлячої еліти з суспільством. Структуроутворюючі параметри дії елітних груп можуть змінюватися лише в певних межах, в рамках яких дана еліта як специфічне соціальне утворення існує, володіє особливими статусними позиціями і забезпечує функціонування і розвиток суспільства як соціально-інтегрованого цілого.

Нездатність правлячої еліти задовільно виконувати хоч би одну з своїх організаторських функцій викликає зниження підтримки з боку суспільства і часто приводить до втрати правлячою елітою її владних позицій.

Структурні типи еліт неминуче втрачають свою стійкість, якщо діяльність еліт набуває таких характеристик, які приводять до втрати довіри і підтримки її з боку більшої частини населення, до трансформації легітимної еліти в нелегітимну.

Таким чином, сьогодення дає можливість дослідити процес трансформації та зміни еліт в сучасній Україні.

Список використаної літератури

1. Міллс Р. Властвующая элита. М. : Изд-во иностр. лит., 1959.
2. Парето В. Компендиум по общей социологии : пер. с ит. М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2008.

3. Хигли Дж., Пкульский Я. Смена элиты и лидеров в либеральных демократиях // Социология: теория, методы, маркетинг. 2008. № 1. С. 67–84.
4. Burton M., Gunther R., Higley J. Introduction: Elite Transformations and Democratic Regimes // Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe / Ed. by J. Higley and R. Gunther. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. P. 1–37.

Юрків Ярослава Ігорівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» м. Старобільськ, Україна.
yurkiv.yara@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9890-7855>

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК АДАПТИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Студенти-переселенці під час адаптації стикаються з низкою проблем соціально-демографічного, економічного та психолого-педагогічного характеру. Проте існує суспільне явище, роль якого у адаптації кожного студента до університетського середовища важко переоцінити. Мова йде про студентське самоврядування, яке ми розглянемо як адаптивне середовище.

Однією з найбільш важливих проблем навчання в сучасному ЗВО є адаптація внутрішньо переміщеної особи до умов навчання. Процес адаптації надзвичайно динамічний і його успіх залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних умов, функціонального стану тощо. Тобто кожна людина по-різному ставиться до одних і тих саміх подій, а один і той самий стимул у різних людей може викликати різну реакцію у відповідь. Таким чином, вивчення механізмів і закономірностей адаптації студента-переселенця в різноманітних навчальних умовах набуває в даний час важливого значення [1].

Сучасному суспільству необхідні люди, здатні не тільки співіснувати з навколишнім середовищем, а й реалізовувати свій внутрішній потенціал. Прискорення процесів адаптації студентів-переселенців до нового для них способу життя і діяльності, дослідження психологічних особливостей психічних станів, а також виявлення психолого-педагогічних умов оптимізації даного процесу – все це надзвичайно важливі завдання. Від того, як довго за часом і по різних затратах відбувається процес адаптації, залежать поточні і майбутні успіхи студентів, процес їхнього професійного становлення.

Звернемося до самого поняття «адаптація».

«Адаптація» – це процес пристосування індивіда до нових умов, входження до нового соціального середовища, засвоєння норм такого середовища та вироблення нової моделі поведінки [2].

В. Семиченко запропонувала *концепцію* системного розгляду *процесу адаптації*, в основі якої покладено ідею щодо залежності ефективності процесу

адаптації людини від інтеграційних тенденцій особистості. На думку автора, кожен структурний компонент процесу адаптації є, в свою чергу, системою, яка включає: а) об'єктивне явище і його умови (так звані зовнішні умови); б) відносини, що виникають у людини, яка адаптується з відповідним явищем (ставлення, відносини, зв'язки); в) індивідуальні особливості самої людини, що відповідають чи не відповідають вимогам (внутрішні умови або власні ресурси людини) [3].

У соціально-педагогічній літературі розглядають такі форми адаптації студентів: *формальна* - пізнавально-інформаційне пристосування до нового оточення, структури вищої школи, змісту навчання в ній, її традицій, своїх обов'язків; *соціально-психологічна (суспільна)* - процес внутрішньої інтеграції (об'єднання) студента зі студентським оточенням; *дидактична* - проблема підготовки до нових форм і методів навчальної роботи у ЗВО, що відображає, в першу чергу, інтелектуальні можливості студентів [4]; *професійна* – пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу, вироблення навичок самостійності в навчальній і науковій роботі.

Соціально-психологічна адаптація є інструментом у вирішенні такої проблеми, як формування у студента необхідного рівня в навчальній діяльності; від того наскільки швидко і легко проходить адаптація, наскільки велика віддача сил, енергії та інтелекту від студента.

Важливим аспектом у процесі адаптації студентів-переселенців є так зване адаптивне середовище. Тобто середовище, яке сприяє формуванню здатності особистості щодо швидкої трансформації внутрішніх резервів, які у своїй сукупності дозволяють здійснити успішний процес пристосування до зовнішніх умов.

На процес адаптації студентів-переселенців до умов навчання у ЗВО також впливає сукупність факторів, серед яких найбільш важливими є: а) кураторство; б) самоврядування; в) професорсько-